

AXEL OLRİK'İN EPİK YASALARI IŞIĞINDA OĞUZ KAĞAN DESTANI'NA BİR BAKIŞ*

*Ferhat ÇİFTÇİ***

ÖZET

İnsanoğlunun zaman ve mekânla olan ilişkisi oldukça kadim uzantılara sahiptir. Bu uzantıların ilk verilerini milletleşme süreçlerinde aramak gerekir. Çünkü insanoğlu, yeryüzündeki varlığını, toplumsal bir mutabakat ile mümkün kılmıştır. Bu mutabakatın belli görüngüleri vardır ve bunlar daha çok kültürel formlarla karşımıza çıkar. Milletlerin toplumsal varlıklarını ortaya koymada karşımıza çıkan ilk verileri ve anlam yüklenmelerini destanlar temerküz eder. Bu bakımdan, destanlara milletlerin toplumsal hafızasının kodları olarak odaklanmak gerekir. İnsanoğlunun ilk atasından bu yana yeryüzünde ortaya koyduğu çabanın birtakım ana amaçlar ve temalar etrafında söz konusu olduğu bir gerçektir. Bu yüzden, barındırdığı arketipler bakımından destanların önemi büyüktür. Bu arketiplerin sadece geçmişi okumakla kalmayıp günümüze de ışık tutacak birtakım içermelere sahip olduğu bilinmektedir. Bu da, milletlerin ve toplumların kültürel görüngülerinin köklerine ulaşmak açısından bazı imkânlar oluşturmaktadır. Türk destanlarına bakıldığında, milletleşme yolunda önemli bir adım sayılacak Oğuz Kağan Destanı'nın bizleri karşıladığı görülür. Destanları anlamak ve anlamlandırmak için bazı farklı yöntemler söz konusu edilmektedir. Bu yöntemlerden birini, Tarihi-Coğrafi Fin Okulunun yöntemlerinden biri olan Axel Olrik'in "Epik Kanunlar Teorisi" oluşturmaktadır. Bu teori, mitolojik ürünlere evrensel bir standardizasyonla yaklaşmaya çalışmakta ve onları belli ilkeler çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu makale, Türk tarihinin mitolojik uzantıları açısından sembolik olarak oldukça yüklü olan Oğuz Kağan Destanı'nı, Axel Olrik'in söz konusu epik yasaları ışığında okumayı amaçlamakta olup elde edilen bulguları, destan ve mahiyeti bağlamında tartışmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Destan, Oğuz Kağan Destanı, Axel Olrik, Halk Anlatılarının Epik Kuralları.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Muş Alparslan Üniversitesi, EL-mek: ferhatciftci1@gmail.com

A GLANCE AT OGHUZ KHAGAN SAGA IN THE LIGHT OF AXEL OLRIK'S EPIC LAWS

ABSTRACT

Human beings' relation with time and space has very ancient offsets. It would be reasonable to seek the first data of these offsets in nationalization processes as human beings realized their existence through social consensus. This social consensus has certain phenomena which mainly appear in cultural forms. The first data and assigning meanings during nations' presenting their social existence are mainly found in epics. Therefore, it would be reasonable to focus on epics with a view that they are the codes of nations' social memories. It is a known fact that, beginning from their first ancestors, human beings have always acted in accordance with some main purposes and themes. Therefore the importance of epics is paramount in terms of the archetypes they accommodate. It is known that these archetypes not only provide a means to read the past, but also shed light on our present. This provides a remarkable opportunity to reach the roots of the cultural phenomena of nations and societies. When we look at the Turkish epics, we are welcomed by Oghuz Khagan Saga, which can be counted as an important leap forward in terms of Turks' nationalization process. There are different methods to understand and explain or assign meanings to epics. One of these methods is Axel Olrik's "Epic Laws Theory", one of the methods of Historical-Geographical Finnish School. This theory aims at approaching mythological works with a universal standardization and evaluating these mythological works within the frame of certain principles. The aim of the present article is to read Oghuz Khagan Saga, fraught with symbols in terms of Turkish history's mythical offsets, in the light of Axel Olrik's epic laws and to discuss the data obtained thereof in the context of the epic and its nature.

Key Words: Epic, Oghuz Khagan Saga, Axel Olrik, The Epic Laws of Folk Narrative.

1. Giriş

Destan, büyük ve olağanüstü kahramanlık olaylarının uzun ve manzum olarak sergilendiği anlatı türü olarak tanımlanır.¹ Bu tanımda ön plana çıkan "kahramanlık" ve "anlatı" kavramları oldukça önem arz etmektedir. İlki, destanların tematik olurlarından biri iken, diğeri de onun aktarılma ve hafızalarda yaşatılma durumunu karşılamaktadır. Tanımsal karşılıkları bulunan bu kavramlara "millet", "milletleşme serüveni" ve "tarih" kavramlarını da eklediğinizde, tablo tamamlanma imkânını kazanır. Tabii ki destanlar, sadece bu kavramlar ışığında ele alınamaz. Bunlar, daha çok nesnel örüntüyü sağlamaktadır. Bu bakımdan olağanüstülük kavramının gerçeklikle sıkı sıkıya olan bağı, onun insan topluluğu için hayati bir önem arz etmesini sağlamaktadır. Çünkü olağanüstülük, olanı arzulanın/ihtiyaç edinmenin biçimsel karşılığıdır ve bu açıdan destanların daha felsefi bir dokunuşla anlamlandırılması gerekmektedir. Bu da oldukça basit gibi görünen ama aslında ilk sembolik oluşumlara kadar bizi götürecek bir durumu

¹ Yusuf Çotuksöken, *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

göstermektedir. Destana dair arkeolojik bir bakış yöneltildiğinde “mit”e ve böylece millet ve hafıza üzerinden “epik” ve “estetik” kavramlarına varırız. Bu çoklu ve ilişkili kavramsal ağın bizi getirdiği yerde; kut, kutsal ve dolayısıyla metafizik bir kök durumu ortaya çıkmaktadır. İşte destanları, edebi bir tür eden nesnel kavramların vardığı ilk nüveler, onun ne kadar önemli ve gaybî bir tür olduğunu açıklamaktadır. Bir yanıyla edebi bir ürün, diğeri yanıyla da bir üründen çok bahşedilmiş bir kutsal metin olarak anlaşılma imkânını bulunduran destanların, bu yüzden, sadece milletlerin ilk ürünleri olarak halkçı bir doku içerisinde değeriendirilmemesi gerekmektedir.

Genellikle milletlerin karşılaştığı güçlükler ve onların aşılma çabasının tezahür ettiği destanlar, kolektif çatışma unsurları üzerine kuruludur. Fakat burada, söz konusu engelleri aşma çabası, bir kahraman figürü ile ortaya çıkmaktadır. Gerek kahramanın özellikleri gerekse kahramanın bu yüce vazifeyi gerçekleştirmede karşılaştığı durumların, tematik açıdan bir klişe olduğu göze çarpar. Bunu takip eden bazı ortak nesnel ve uygulamalara, destanlarda rastlamak mümkündür. Joseph Campbell, Doğu'dan Batı'ya mitik ve dini anlatıların hemen hepsinde kahramana ilişkin benzerlikler de gösteren bir kalıp bulunduğunu belirtip bunun, yalnızca çağdaş yaşam için bir anlam taşımadığını, insanoglunun birlik fikrine yönelik bir durum olduğu üzerinde de durur.² Bu bakımdan destanların evrensel bir form olarak okunması mümkündür. Tabii ki bu formun içinde, sahip olunan millete ait bazı özel karşılıklar da yok değildir. Bu ikili durum, milletlerin tarihini ele alan destanların bazı kriterler etrafında düşünülüp değeriendirilmesine olanak sağlamaktadır. Her disiplinde olduğu gibi, mitolojide de bazı okullar ve farklı yorumlara rastlamak mümkündür. Bu disiplinlerden biri Axel Olrik'in epik yasalarıdır. Bu teoriyi içeren yasalar, halk anlatıları için genel bir çerçeve çizebilmektedir. Oğuz Kağan Destanı'nı, bu teori ışığında incelediğimizde bazı ölçütlerin oldukça belirgin bir şekilde destan için söz konusu edilebileceği, bazı ölçütlerin ise değeriendirme dışında kalacağını görmek mümkündür. Herhangi bir inceleme nesnesinin inceleme kriterleriyle değeriendirilme imkânları için bu dengeleme oldukça elverişlidir.

2. Destan ve Türk Destan Geleneđi

Millet kavramının tanımına dair birçok farklılık bulunmaktadır. Aslında millette olduğu gibi birçok sosyal kavramın değışken tanımları vardır ve bunlar, başka bir okumayla söyleyecek olursak, söz konusu şeyle ilgili ayrıntılara ulaşmada önemli bir basamak oluşturmaktadır. Çünkü parçalara dair belirlemeler, bütünsel yanları anlamaya dönük bir özelliğe sahipken, farklı unsurlarla ilişki kurmada da oldukça elverişli bir rol üstlenirler. Bu bakımdan millet tanımında önemli unsurlar olan topluluk, coğrafya, dil gibi başat kavramların yanında kitaptan (metin, destan, mit) da bahsetmek yersiz sayılmaz. Çünkü bilinç aktarımını ve kendi olma durumunu sürekli kılan şey, genellikle bunlar üzerinden gerçekleşmektedir. Coğrafya, topluluk hatta dil dahi bir değışime uğrarken, hafızalara kazınacak destan tarzı bir metin, toparlayıcı nesne olarak önemli bir işlev üstlenir. İlahi öğretilerin de böyle bir etkiyle anlaşıldıkları görülür. Bu bakımdan destan ve ilahi öğretiler arasındaki bağ da göz ardı edilemez. Bir milletin ortak hatıralarının canlandığı ve okuyucularının ortak bir maziye paylaştıkları yegâne kaynaklardan birinin mitoloji olduğunu belirten Dursun Ali Tökel, Mircea Eliade'nin, insanın model arayışında tarih ve dinle beraber mitin de pay sahibi olduğu görüşlerine yer verir.³ Bu söylemin, farklı unsurların kuruculuk rolleri hakkında haberdar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hiçbir şeyin tek başına anlaşılamayacağını söylemek yerindedir.

Türk destan geleneğine baktığımızda, millet olmaya dair hem kozmogoni hem de köken kavramlarını çevreleyen bir destan membainin etkin olduğu görülür. Türk destanları, genellikle

² Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010, s.47-48.

³ Dursun Ali Tökel, *Edebi Metin ve Mitoloji: Samanlıkta İğne Aramaya Dairdir*, Hece, S. 119. Ankara, 2006, s.79.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

İslamiyet'ten önce ve sonra olmak üzere iki koldan anlaşılırlar.⁴ İslamiyet'ten öncekilerin orijinal tam metinleri ele geçmemiştir. Ama değişik kaynaklarla oldukça eskilere gidilmektedir. Şükrü Elçin, bunu, tabiat kültü dönemine ait gün, ay, yıldız, gök, dağ deniz gibi kozmolojik motiflere dayandırır.⁵ Bu konuda, metin merkezli yönlendirmelerle bu kanıya varmak mümkündür. Her ne kadar destanlar, estetik kurgularını tamamlamayan metinler olarak anlaşılrsa da,⁶ geniş bir evre ve evrime sahip olduklarını ortaya koymaktadırlar. Yaratılışa dair her ibare, tematik karşılıklar bakımından kadim uzantılar içerir. Bu yüzden destanda mündemiç nesnelere okunma sinyalleri verdiğini belirtmek gerekir. Yaratılış kültürüne dair ilk evreleri kanıtlayan kozmolojik nesnelere sonra, destanlarda önemli olan diğer bir kavram olan kahramanlık karşımıza çıkar. Basit destan kurgusunun güçlü metinler olarak anlaşılmasını sağlayan ikiliden biri epik karakterdir. Diğer de, üzerinde durulduğu gibi yaratılış kültürüdür. Bu destan ikilisinden hareket edilecek olduğunda, Türk destanlarının bu bakımdan bir karşılığa sahip olduğu görülür.

Orta Asya'dan geniş bir yayılma alanı bularak Batı'ya doğru göç eden bir milletin, kadim medeniyetler içinde bir erime yaşamadan güçlü kalabilmesinin etkenlerinden birini destan türünde aramak gerekir. Anlatıya dayalı bu geleneğin, söz taşıma ve hafıza inşa etme bakımından gösterdiği büyük fayda göz önünde bulundurulduğunda, destana dair bu ifadeler oldukça makul bir hal alır. Bu yüzden, Türklerin varlık kategorilerinde geniş bir kültürel etkileşimle beraber destanlar etrafında örülen halk anlatılarının söz konusu edilmesi gerekir. Bu gelenek, doğayla iç içe olmadan ötürü Türklerin dinlerine ve edebiyatlarına da yansımıştır.⁷ Ozanlar törenlerde ve bazı zamanlarda destanlar, sagu verilen ağıtlar ve koşuklar söylemişlerdir.⁸ Bu söyleme işinin, modern bir algı üretecek realist, romantik vb. kavramlarla açıklanması mümkün değildir. Bu açıdan bu durumu, daha idealist ve kutsal formlar ve algılar olarak düşünmek gerekir. Bu da, doğrudan epik bir kurgu olarak çerçevesini bulur. Türk destan geleneğinin Batı'da olduğu gibi ana damarını epope/epik (kahramanlık destanları) oluşturur.⁹ Mircea Eliade de, Türk-Moğol-Tibet kökenli destanlarını ve aktarıma biçimlerini, arkaik evrelerini tamamlamış olmakla anlamaktadır.¹⁰ Bu yüzden Türk destan geleneğinin kaynakları, sınırları kavratıcı boyuttadır.

Millete dair tarihsel bilginin yalnızca halk anlatılarında dayandığı fikri, başka bir açıdan yanıltıcı olabilir. Çünkü tarih, geçmişte yaşanmış bir şey olarak karşımıza çıksa da, bugün konuşulan, yazılan ve nihayetinde yapılan bir şeydir. Bu bakımdan modern zamanlarda belirleyici olan uluslaşma temayülünün etkilerini, bu çalışmaların söz konusu edilmesinde görmek mümkündür.

3. Oğuz Kağan Destanı

Hun Devleti, Türk tarihinde bütün Türk boylarının tek bir siyasal hâkimiyet altında yaşadıkları ilk ve en uzun dönemi kapsar.¹¹ Türk kültür ve medeniyetinin kurucu ortak mitik hafızası ve grup davranışını şekillendiren kolektif bilincin bu dönemde başladığı söylenebilir.¹² Bir Hun destanı olan Oğuz Kağan Destanı'nı, bunun bir yansıması olarak görmek mümkündür.

Oğuz Kağan Destanı, kayıtlarda bulunan en önemli destanlardan biridir. Bu çok eski mitolojik metin, tarih içerisinde etkisini hep korumuştur. Türk kültürünün değişik tabakalarında

⁴ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981. s.71.

⁵ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, s.72.

⁶ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, s.71.

⁷ Kemal Bek, *Eski Türk Yazını*, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2004, s.25.

⁸ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, s.26.

⁹ Bilgehan Atsız Gökdağ - Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.13.

¹⁰ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, Om Yayınevi, İstanbul, 2001, s.20.

¹¹ Bilgehan Atsız Gökdağ - Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, s.17.

¹² Bilgehan Atsız Gökdağ - Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, s.18.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

yaşamaya devam etmiştir.¹³ Hakkında iki rivayet vardır. Birincisi Uygurlarla ilgili olup 13. asırda Müslümanlığı yeni kabul etmiş Türklere ait olduğu tespit edilen küçük bir metin olduğu yönündedir. Bu metin, Uygur alfabesiyle yazılmış, Paris Milli Kütüphanesindeki Prof. W. Bang ve Profesör Reşid Rahmeti Arat tarafından işlendikten sonra bugünkü Türkçeye aktarılmıştır. İkincisi ise İslam rivayetidir.¹⁴ Bu rivayet de çeşitli nüshalarda geçip bazı küçük çaplı farklılıklar taşımaktadır.¹⁵ Bu rivayette, genel olarak Türklerin en eski atasının adının Türk olduğu, bunun Nuh Peygamberin birinci torunu olduğu geçmektedir.¹⁶ Babasının ölümünden sonra Türklerin tarihi onla başlamıştır. Destanın ilk biçimi nazımdır.¹⁷ Bugün Dede Korkut Hikâyeleri diye bilinen metinlere, bu destan kaynaklık etmektedir.¹⁸ Dede Korkut Hikâyeleri, genellikle Oğuz boylarının düşmanlarıyla yaptıkları savaşların zaman zaman birey psikolojisini yansıtan maceralı hikâyelerin konusunu oluşturur.¹⁹ Destanın kahramanı Oğuz Kağan'ın, Asya Hunlarının en büyük kağanı olan Mete (Motun) olduğu konusunda geniş bir görüş vardır.²⁰ Destan, Türklerin en eski atalarından sayılan Oğuz Kağan'ın hayatı ve faaliyetleri etrafında teşekkül etmiştir.²¹ Ayrıca Oğuz Kağan'ın Alper Tunga'dan izler taşıdığı da belirtilmektedir.²² Bu yüzden, İslamiyet'ten önce ve sonra etkisini hiç yitirmeyen bu destandaki kurtarıcı Oğuz Kağan, Türkler tarafından ata sayılmıştır.²³

Oğuz Kağan Destanı'nda hayvanları evcilleştirme, bakır ve demir araçları yaparak kullanma aşamasında uygarlaşmış, akınlar ve talanlarla geçinen Türk topluluğunun önderi peşindeki serüveni anlatılır.²⁴ Birçok Türk boyunun adı bu destanda geçmektedir. Nihad Sami Banarlı'ya göre destanda geçen Oğuz adı ve öteki adlar kişi adı değil, Türk boylarının adıdır.²⁵ Oğuz Kağan Destanı'nda iki amaç belirgindir: toplumun başlangıcını bir yiğide vardırıran kişisel bir tarih yaratmak, toplumun başından geçenlerle toplumsal bir tarih yaratmak.²⁶ Bu yüzden Oğuz destanı, hem mitolojik, hem de tarihsel bir metin olarak okunabilecek bir destandır.²⁷ Özkul Çobanoğlu'nun Türk destanlarının ortak motif ve kompozisyonlarının inceleme daireleri olarak belirlediği kahramanın doğumu, kahramanın kahramanlıkları, kahramanın sevdiklerini kurtarması ve kahramanın ölümü²⁸ şeklindeki belirlemeye bakacak olursak, Oğuz Kağan Destanı'nın bu inceleme kriterlerinin tamamına uyduğu görülmektedir.

4. Axel Olrik'in Epik Yasaları

Bir alana ilişkin anlama yöntemlerinin sadece bir boyuta sahip olduğu düşüncesi, söz konusu edilecek çalışmayı kısır bir sonuca götürür. Bu yüzden çoklu biçimlerle isabetli okumaların amaçlanması gerekir. Nihai mesele, söz konusu eseri/metni doğru anlamaksa, buna olumsuz etki etmeyecek farklı çerçevelerin her zaman bir faydası olur. Halk edebiyatı ürünlerinin irdelendiği birçok farklı anlayış vardır. Bunlardan biri tarihi Fin Okulu'dur. Fin Okulu, metne dayalı, Kuzey

¹³ Ali Duymaz, "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabı'na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler", *Millî Folklor*, 2007, Yıl 19, S.76, s.51.

¹⁴ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, s.75.

¹⁵ Saadetin Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s.58.

¹⁶ Hamide Demirel, *Türk Destanlarında Güzellik-Destan-Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s. 49.

¹⁷ Kemal Bek, *Eski Türk Yazını*, s.44.

¹⁸ Bilgehan Atsız Gökdağ - Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, s.46.

¹⁹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.23.

²⁰ Bilgehan Atsız Gökdağ - Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, s.47.

²¹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981. s.75.

²² Erman Artun, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi, İstanbul, 2004, s.21.

²³ Bilgehan Atsız Gökdağ - Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, s.47.

²⁴ Kemal Bek, *Eski Türk Yazını*, s.26.

²⁵ Kemal Bek, *Eski Türk Yazını*, s.44.

²⁶ Kemal Bek, *Eski Türk Yazını*, s.47.

²⁷ Ali Duymaz, "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabı'na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler", s.51.

²⁸ Bilgehan Atsız Gökdağ - Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, s.24.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Avrupa'nın folklorik metinlerinin sistematize edildiği araştırma çizgisine sahip bir okuma biçimidir.²⁹ Bu okulun en önemli yöntemlerden birini, Axel Olrik'in "Epik Yasalar"ı oluşturmaktadır. Axel Olrik'in Tarihi-Coğrafi Fin Okulu'na teorik bir katkı sunduğu bir gerçektir.³⁰ Bu yasalar, ilk olarak 1909 yılında yayımlanmıştır.³¹ Olrik, bu makalesinde, herhangi bir halk anlatıcısının farklı halklara ait metinleri okurken yabancılık hissetmediğini belirtir ve bunun tesadüf olmayışı üzerinde durur. Bunu açıklayan "ilkel insanın ortak zihin yapısı" ve "bu özelliğe uygun doğa kavramı ve ilkel mitoloji"nin yeterli olmadığını düşünür ve ayrıntılarda da benzeşmelerin olduğu tespitini ileri sürer. Bu tanışıklık hissini oluşturan benzerlikleri de, "halk anlatılarının epik kuralları olarak" kuramsal bir çerçeveye oturtur.³² Olrik'in belirttiği epik kanunlar şunlardır:

- a) Giriş ve bitiriş kuralı
- b) Yineleme kuralı
- c) Üçleme kuralı
- d) Bir sahnede iki kuralı
- e) Zıtlık kuralı
- f) İkizler kuralı
- g) İlk ve son durumun önemi kuralı
- h) Tek çizgi kuralı
- i) Kalıplaşma kuralı
- j) Tablo sahnelerinin kullanılması
- k) Sagenin (anlatı) mantığı
- l) Tek entrika
- m) Epik birlik
- n) İdeal epik birlik
- o) Dikkati başkahraman üzerine toplama³³

Çobanoğlu, Olrik'in yasalarının "super organik" olduğu üzerinde durur. Anlatıcının kontrolünden ziyade, kendinden takip edilen bu yasaların etkinliğini söz konusu eder. Bu bakımdan bu yöntem, üretilen kültür değil, kültür üreten bir konumda değerlendirilir.³⁴ Metne dayalı, evrensel izler ışığında folklorik unsurları ön plana çıkarmasından dolayı, halk edebiyatında önemli bir unsur olan halkın bu yöntemde bulunmadığı eleştirileri yapılmıştır. Fin Okuluna getirilen eleştiriler, genellikle Olrik'in bu okumasından kaynaklanır. Çobanoğlu, tüm bunlara rağmen Olrik'in yöntemini işlevsel bulur.³⁵

²⁹ Özkul Çobanoğlu, *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012., s.121.

³⁰ Özkul Çobanoğlu, *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s.123.

³¹ Axel Olrik, "Halk Anlatılarının Epik Kuralları", *Milli Folklor*, Cilt 3, Yıl. 6, S.23, 1994, s.2.

³² Axel Olrik, "Halk Anlatılarının Epik Kuralları", s.2.

³³ Axel Olrik, "Halk Anlatılarının Epik Kuralları 2", *Milli Folklor*, Cilt 3, Yıl. 6, S.24, 1994 s. 6.

³⁴ Özkul Çobanoğlu, *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s.123.

³⁵ Özkul Çobanoğlu, *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s.124.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

5. Axel Olrik'in Epik Yasaları Çerçevesinde Oğuz Kağan Destanı

Olrik, “giriş ve bitiriş kuralı”nın en bilindik kural olduğunu belirterek anlatının birden bire başlayıp birden bire bitmediğini söyler. Anlatının durgunluktan coşkunluğa, coşkunluktan durgunluğa doğru bir seyir içerdiğini belirtir.³⁶ Oğuz Kağan Destanı'na baktığımızda zaman ve mekân bilgisi ile beraber Türk hükümdarının çocuğunun olmayışı benzersiz bir dert olarak takdim edilir.³⁷ Yapılan sunaklar, edilen dualardan sonra anlatıya coşkunluk katacak Oğuz Kağan doğar. Oğuz Kağan'ın kahramanlık nişanelerinden olan vasıfları, okuyucuyu kendisine bağlayan bir aktarım içermektedir. İleride karşılaşılan engel durumunu aşmanın mantıksal işaretlerini bu olağanüstü vasıflar ve bunun da dayandığı tanrısal bir bahşediş sağlamaktadır. Çünkü ilk engel durumu olan hükümdarın çocuğunun olmayışı sunaklara ve dualarla sağlanmıştır. Kutsallık halesinin ilk belirtilerini bu giriş sağlamaktadır. Engel durumunun aşılmasıyla da, anlatı kendini coşkunluktan durgunluğa çekmektedir. Oğuz Kağan, görevini ifa etmenin verdiği mutluluk ve huzurla Tanrı tarafından ödüllendirilerek göğün katlarına çekilmektedir. Doğum ve ölümle tamamlanan bu süreç, anlatıda durgunluğun başlangıç ve bitiş noktaları olarak görülebilir. Arada kalan engel durumunun ilk atakları ve doruğa vardığı yerlerle beraber engelin aşılması ise coşkunlukla alakalıdır.

“Yineleme kuralı”, Olrik'e göre halk anlatılarının önemli bir parçasıdır. Olrik, ayrıntılara inme durumuna sahip olmayan halk anlatılarında yinelemenin işlevselliği olduğunu belirtir. Anlatıda gerilimi artıran, boşlukları dolduran yineleme kuralı, halk anlatısına biçim kazandırmaktadır.³⁸ Yinelemenin aynı zamanda sayılarla da alakalı olduğu üzerinde duran Olrik, üç, yedi ve on iki sayılarının toplam soyut nicelikleri belirttiğini söyler. Birçok kadim kültürde karşımıza çıkan üçler sayısının halk anlatılarında belirgin bir şekilde yer aldığı tespitini ekler. “Yineleme” ve “üçleme kuralı” açısından Oğuz Kağan Destanı'na bakacak olursak; Oğuz Kağan'ın çocukları Gün, Ay, Yıldız; Gök, Dağ, Deniz; yer, kudret, saltanat; üç yay, üç gümüş ok gibi üçlemelerin yer aldığını görürüz. Oğuz Kağan'ın canavarı üçüncü aşamada öldürmesi de burada akla gelebilecek bir karşılıktır. Bunlar birbirini tamamlayan biçimsel karşılıklar gibi görünmektedir. Ayrıca ilişkili olmakla sağlam bir kurgu ve oluşturduğu gizem söz konusudur. Bu bakımdan yinelemenin sözlü kültürdeki işlevselliği üzerinde durmak gerekir. Çünkü ahenk unsuru olarak beliren üçlemeler, yineleme mantığı ile beraber işlenmiş kodlar olarak da düşünülebilir. Yineleme, basit gibi görünen ama halk anlatılarına arkeolojik bakışlar yöneltmeyi sağlayan önemli bir durum oluşturmaktadır. Destanda üç sayısı dışında bir, dokuz, kırklı sayılarla da karşılaşılmaktadır. Bu da üçler kuralından bir sapma olarak değerlendirilebilir.³⁹

“Bir sahnede iki kuralı”, Oğuz Kağan Destanı'nda bir karşılığa sahiptir. Destanın engel durumunu oluşturan canavar ve Oğuz Kağan karşılaşması, buna en tipik örnektir. Ayrıca Oğuz Kağan ve ışıktan çıkan kız, Oğuz Kağan ve ağaç kovduğundan çıkan ikinci kız, Oğuz Kağan ve Kurt örnekleri destanda geçmektedir. Bu karşılaşmalardan bazılarını olumsuz bazılarını da olumlu bir ikilik olarak değerlendirmek gerekir. Oğuz kağan ve canavar bir sahnede karşılaşmak durumundadırlar; çünkü çatışma ve kahramanın çatışmayı aşması ancak bu yüzleşmeyle gerçekleşecektir. Bu aynı zamanda “zıtlık kuralı”na da örnektir. Diğer karşılaşmalar ise kutsal bir kaynağa sahip olmakla beraber nedenli buluşmalardır. Bu da Oğuz Kağan'a lütfedilmiş karşılaşmalar olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca “karşıtlık kuralı”na örnek olarak sırasıyla canavar, Urum Kağan, Çürçet Kağan, Masar Kağan verilebilir. Bunlar Oğuz Kağan'ın yiğitlikten

³⁶ Axel Olrik, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”, s.2.

³⁷ Metne dayalı aktarımlarda, Bilgehan Atsız Gökdağ - Kemal Üçüncü'nün Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları adlı çalışmasındaki “Oğuz kağan Destanı” bölümü esas alınmıştır.

³⁸ Axel Olrik, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”, s.3.

³⁹ Tarık Özcan, “Oğuz Kağan Destanı'nın Halk Anlatılarının Epik Kuralları Bakımından İncelenmesi”, *Milli Folklor*, C.4, Yıl 8, S.31-32, 1996. s.96.

hükümdarlığına dek uzanan karşıtlıklardır. Oğuz Kağan, Tanrısal nitelikleri ve işaretlerle bunlarla savaşmış ve başarıyı elde etmiştir.

“İkizler kuralı”, “zıtlık kuralı”nın tersidir. Farklı iki kişi veya varlığın aynı rolde buluşmalarıyla söz konusu olur.⁴⁰ Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz Kağan’ın Altun Kağan, Uruz Bey, Parmaklığ Çosun Biliğ, kurt, aksakallı biri denilen kişi ve varlıklarla ikiz kuralı kalıplarını uyduğu görülmektedir. Engel ve çatışma durumlarında, birlikteliği ve topluluğun ortak mutluluğunu oluşturan şeylerin başında bu kural gelir. Bu kural, ortak yaşamının zorunluluğu olarak gayet tabii bir kural olarak anlaşılmalıdır.

“İlk ve son durumun önemi kuralı”nı Olrik, peş peşe sıralanan nesnelere sonuncusunun önemli olduğu ve başa gelmesi şeklinde açıklar.⁴¹ Destan’a baktığımızda, Oğuz Kağan’ın evlatlarına son nasihati olan “İlinize, dilinize, belinize sahip olun!”la karşılaşırız. Bunlar birbirini tamamlayan unsurlar olarak belirse de “beliniz” kelimesinin soy anlamına geldiği düşünüldüğünde milletin yaşaması durumuna işaret ettiği söylenebilir. Çünkü destan ve mantığı milletin yaşamasıyla alakalıdır. Ayrıca, destanda yer alan “demir” ve “bakır” kelimeleri de milletin ilerleme kat etmesinde oldukça önem arz etmektedir. Çünkü Oğuz Kağan, bir kahraman olarak Türk milletini işaret etmektedir.

“Tek çizgi kuralı” kadim metinlerden olan destanların biçimsel olarak içerdikleri bir kuraldır. Çağdaş metinlerde birtakım girift ilişkiler söz konusudur ve bunlar anlatımı bireyselleştirmektedir. Fakat destanlarda buna yer yoktur. Kolektif şuurun tebarüz ettiği destanlar, istenilen sonuca varmak için birbirini doğuran, sürdüren aşamalardan oluşur. Kahraman merkezinde geriye dönüşler olmadan bu hedef elde edilir. Reel değil de ideal metinler olmaları bakımından destanların ancak böyle bir çizgisel mantık taşıması gerekmektedir. Halkın örnek alacağı ve sıkıntı durumlarında başvuracağı bu lineer çizgi oldukça somuttur ve halka ne yapılmasını basit bir şekilde açıklamaktadır. Oğuz Kağan’da da doğumdan ölüme kadar bu çizgiyi görmek mümkündür.

“Kalıplaşma kuralı” açısından Oğuz Kağan Destanı’nda yer alan canavarı öldürme aşamaları, birinci ve ikinci karısı olan kızlarla karşılaşma durumları, coğrafi anlamda yayılma ve düşmanlarla karşılaşma durumları, kutsal bir takip ve yardım ile Oğuz Kağan’a tardı eden kişi ve varlıkların zor durumda ortaya çıkmaları örnekleri ön plana çıkmaktadır. Geniş bir tarihi zaman dilimini, bazı motiflerle aktarmayı başaran destan anlatısında bu kalıplar oldukça önemlidir. Yaşanılanların bir tecrübe halinde ileriye kavratılması ve Oğuz Kağan’ın oğullarına öğütte bulunmasının mantığını oluşturmaktadır. Bu bakımdan bu olayları sıradan benzerlikler yerine destan göstergeleri arasından önemli kalıplar olarak görmek gerekir.

“Tablo sahnelerinin kullanılması” kuralını Olrik, destanların doruğa varması olarak görür.⁴² Gerçekten çok hayale dayalıdır. Destanlardaki mantıksal örgüden sıyrılan ve durumu gizemli hale getiren bu kural, destan malzemesi açısından önem taşımaktadır. Destan’da yer alan Oğuz Kağan’ın canavarla, evleneceği kızlarla karşılaşması; sonrasındaki yönelişler ve karşılaşılan durumlar destanda bu kurala dair izler taşımaktadır. Birbiri ardında kurgusal anlamda bir değer taşıyan bu sahnelerin, belli bir gidişatın eklemleri görevini üstlendikleri aşikârdır. Fakat içlerinde yer alan gizemli unsurlar eşliğinde destandaki kutsallığa bazı katkılar sunduğu da bir gerçektir.

“Sagenin mantığı” açısından düşünüldüğünde Destan’da oldukça güçlü ve bağlantılı bir kurgu ile karşılaşılır. Doğan, engelle karşılaşan ve bu engeli aştıktan sonra Tanrı’nın yardımıyla halkına huzur ve mutluluğu, gücü getiren bir Kağan’ın başarıları anlatılmaktadır. Tamamen bir

⁴⁰ Axel Olrik, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”, s.5.

⁴¹ Axel Olrik, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları 2”, *Milli Folklor*, Cilt 3, Yıl. 6, S.24, 1994, s. 4.

⁴² Axel Olrik, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları 2”, s.5.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

başarı öyküsü olarak okunabilecek bu anlatı, milletler için gerekli olan kahraman figürü açısından önemli bir durum ortaya koymaktadır. Bütün tarih boyunca savaşçı komutanlar, milletleri için bu mantığın/gerçekliğin peşinde olmuşlardır.

“Tek entrika” kuralı, metne dair belirsizliklerin önüne geçen ve ortaya çıkan davranış ve durumların nedenselliğiyle ilgili bir kural olarak anlaşılmalıdır. Canavarın ortaya çıkması ve bir engel durumu olarak gözden uzak tutulamayacağı gerçeği; bu aşama elde edildikten sonraki diğer zıtlık oluşturan kağanlarla çarpışma bunlara örnek olarak gösterilebilir.

“Epik birlik” kuralı kahraman odaklı bir kuraldır. Bütün öğeler, bir duruma doğru akmaktadır. Destan'ın başından sonuna kadar Oğuz Kağan'ın varlık nedeni ve yolculuğu söz konusudur. Bu başarıyla beraber epik birliği ve devamlılığı sağlamaktadır. Türklerin milletleşme yolunda atacağı adımların Türk hükümdarının çocuğunun olmayışıyla engellenmesi, doğacak çocuk olan Oğuz Kağan'a ilk işarettir. Bundan sonraki her adım bu gayenin gerçekleşmesi için epik aşamalardan ibarettir. Bu aynı zamanda “dikkati başkahraman üzerine toplama” kuralıyla da yakından ilgilidir. Olrik'e göre bu kural, halk anlatılarının en büyük kuralıdır.⁴³ Çünkü her türlü durumun merkezinde Oğuz Kağan, Tanrısal vasıflar taşımasından diğer bütün karşılaşmalarına dek hep ön planda tutulmuştur. Bu kural, destanlar için ontolojik bir karşılıktır.

“İdeal epik birlik” yasası, Oğuz Kağan'ın şahsında beliren önemli bir yasadır. Onun dualar ve sunaklar adanmış bir çocuk olarak dünyaya gelmesi, evlenecek kutsi kızlarla buluşturulması, sonrasındaki çatışmaları ve yardım alışları bu kurala örnek gösterilebilir. Destan unsurlarının ideal bir şekilde örüldüğü bu epik birlik, Oğuz Kağan'ın Türk milleti için olan önemini en iyi şekilde açıklamak içindir.

6. Sonuç

Destanlar, milletlerin tarihine, yaşam biçimine kaynaklık eden ilk eserler olarak halk anlatıları araştırmalarında oldukça önemli verilere sahip edebi türlerdir. Bu bakımdan destanları incelemek, onlara ilişkin belli hükümler serdetmek, aynı zamanda milletleri ve kültürel dokularını da anlamamızı sağlayacak önemli özellikler içermektedir. Millet denilen kavram, insan ve insan topluluklarına işaret etmesi hasebiyle tarih ve mekân içerisinde statik bir durum olarak düşünülmemelidir. Bu özellikleriyle milletlerin benzer özelliklere ve bir yansıtma biçimi ortak mitlere sahip topluluklar olarak düşünülmesi gerekir. Bu benzerlikler, halk araştırmalarının standart çerçeveler eşliğinde düşünülebilmesine olanak sağlamıştır. Halk anlatılarını, belli kurallar çerçevesinde inceleyen, böylece bazı değerlendirmelere kapı aralayan teorilerden biri de Tarihi-Coğrafi Fin Okulu'nun mensuplarından Axel Olrik'in “Halk Anlatılarının Epik Yasaları” adlı çalışmasıdır. Bu teorinin ilkeleri ışığında Oğuz Kağan Destan'ına baktığımızda, destanın bazı karşılıklara sahip olduğu görülmektedir. Bu tespitlerin, Oğuz Kağan Destan'ının Türk tarih ve kültürünün sembollerini içermesi yanında, evrensel epik geleneğin de bir parçası olduğunu göstermesi açısından önemi büyüktür.

KAYNAKÇA

ARTUN, Erman, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi, İstanbul, 2004.

BEK, Kemal, *Eski Türk Yazını*, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2004.

CAMPBELL, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2010, s.47

ÇOBANOĞLU, Özkul, *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihinin Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

⁴³ Axel Olrik, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları 2”, s. 5.

- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- DEMİREL, Hamide, *Türk Destanlarında Güzellik-Destan-Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.
- DUYMAZ, Ali, “Oğuz Kağan Destanı’ndan Dede Korkut Kitabı’na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler”, *Millî Folklor*, 2007, Yıl 19, S.76.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ELİADE, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, Om Yayınevi, İstanbul, 2001, s.20.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız – ÜÇÜNCÜ, Kemal, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- GÖMEÇ, Saadettin, *Türk Destanlarına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
- OLRİK, Axel, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”, *Millî Folklor*, Cilt 3, Yıl. 6, S.23, 1994.
- OLRİK, “Axel, Halk Anlatılarının Epik Kuralları 2”, *Millî Folklor*, Cilt 3, Yıl. 6, S.24, 1994.
- ÖZCAN, Tarık, “Oğuz Kağan Destanı’nın Halk Anlatılarının Epik Kuralları Bakımından İncelenmesi”, *Millî Folklor*, C. 4, Yıl 8, S.31-32, 1996.
- SEYİDOĞLU, Bilge, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- TÖKEL, Dursun Ali, “Edebi Metin ve Mitoloji: Samanlıkta İğne Aramaya Dairdir”, *Hece*, S. 119. Ankara, 2006.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

